

Висновки

Кластерна модель розвитку молочно-продуктового комплексу Вільнянського району Запорізької області - це значний крок на шляху розбудови економіки Запорізького регіону. Але в умовах жорсткої конкуренції необхідно діяти більш активно в цьому напрямі, залучати всіх зацікавлених та потенційних учасників до процесу створення та розвитку молочно-продуктового кластера у Вільнянському районі Запорізької області.

Із цією метою місцевим органам державної влади разом із торговельно-промисловою палатою та представниками наукових установ регіону необхідно виконати такі завдання:

1) провести моніторинг соціально-економічних потреб Запорізького регіону для визначення пріоритетних цілей та завдань регіональної політики;

2) розробити регіональні програми соціально-економічного розвитку на основі реалізації кластерних технологій інноваційної активності підприємств;

3) створити під егідою облдержадміністрації центр інноваційних технологій, який виконуватиме функції координатора інноваційних проектів та сприятиме обміну інноваційними розробками;

4) вести конструктивний діалог місцевих органів влади, представників наукових закладів та сфери підприємництва щодо розробки заходів із підвищення конкурентоспроможності Запорізького регіону та пошуку нових інструментів стимулювання внутрішнього інвестора до вкладання ресурсів в економіку регіону;

5) провести дослідження для визначення пріоритетних напрямків формування в регіоні кластерів та створення передумов для їх розвитку;

6) систематично проводити круглі столи для представників бізнесу;

7) широко пропагувати досвід створення та ефективного функціонування існуючих кластерів через пресу, телебачення, Інтернет;

8) залучати наукові кола до розробки методики формування кластерних об'єднань та визначення ефекту від такої взаємодії.

Упровадження кластерної моделі об'єднання підприємств й організацій допоможе зростанню ділової активності підприємницьких структур. Тільки за рахунок координації дій в об'єднанні зусиль державних установ, освітніх і наукових закладів, малого й середнього бізнесу можна досягти успіху, підвищити конкурентоспроможність економіки й життєвий рівень населення регіону та України в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. и с предисловием В. Д. Щетинина]. - М. : Международные отношения, 1993. - 896 с.

2. Вільнянський район // Вільнянська енциклопедія "Вікіпедія" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Вільнянський_район.

3. Вільнянський район // Агентство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://sd.net.ua/2009/12/20/vilnyanskiy_rayon.html.

4. Промисловість Запорізької області в 2009 році : статистичний збірник / Головне управління статистики у Запорізькій області. - Запоріжжя, 2009. - 173 с.

© Н. Коваленко

УДК 35 072.2

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІСТ, ЩО СКОРОЧУЮТЬСЯ, У ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ

ЛАРИСА КУЗЬМЕНКО,

доктор економічних наук, професор, заступник завідувача відділу проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості НАН України, м. Донецьк

ВІКТОРІЯ ГУБІНА,

молодший науковий співробітник відділу проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості НАН України, м. Донецьк

У статті розглянуто проблеми скорочення європейських міст, виявлено загальні закономірності та відмінності в причинах такого скорочення і його наслідки для міста. Показано, що скорочення населення зазвичай супроводжується кризою й банкрутством підприємств різних галузей промисловості. Натомість аналогічна ситуація в цих містах суттєво покращується, що обумовлено спадом виробництва. Автор доходить висновку, що основними причинами скорочення європейських міст є деіндустріалізація, субурбанізація та демографічні зміни.

Ключові слова: міста, що скорочуються, скорочення чисельності населення, деіндустріалізація, соціальна й технічна інфраструктура, муніципальні бюджети.

Постановка проблеми та стан її вивчення. У другій половині ХХ століття в багатьох містах Центральної та Східної Європи відбувається скорочення

чисельності населення. В Україні за останні 20 років близько двох десятків міст із населенням понад 200 тис. жителів також зіткнулися із цією проблемою. У

СХІД * СПЕЦВИПУСК * № 1 (108) СІЧЕНЬ 2011 р.

більшості досліджень українських науковців, присвячених проблемам розвитку міста й спрямованих на вивчення його зростання, не порушуються питання, пов'язані зі скороченням [1-3]. Зарубіжні вчені в основному розглядають конкретні випадки, у них відсутні узагальнення й типології підходів до управління в різних типах міст, що скорочуються [4, 5]. Тому виникла необхідність вивчення різних траєкторій скорочення в містах Європи з метою знаходження загальних закономірностей цього процесу, розробки рекомендацій з удосконалення методів стратегічного управління такими процесами.

Аналіз виконано в межах міжнародного проекту "Shrink Smart: Governance of shrinkage within a European context (Управління скороченням у межах європейського контексту)" [6].

Метою публікації є аналіз проблеми скорочення європейських міст, виявлення загальних закономірностей та відмінностей у причинах такого скорочення та його наслідки для міста.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу було обрано десять міст, розташованих у Центральній і Східній Європі, з населенням понад 200 тис. осіб, яке зменшилося за останні п'ять років більше ніж на 2 %. Вибрані міста демонструють різні типи скорочення, представляють різні регіони Європи і знаходяться на різних етапах інтеграції з Євросоюзом. Це міста Ліверпуль (Великобританія), Лейпціг і Хале (Східна Німеччина), Острава (Чехія), Тімішоара (Румунія), Генуя (Італія), Сосновець і Битом (Польща), Донецьк і Макіївка (Україна).

Аналіз прикладів скорочення різних міст у Центральній і Східній Європі, наданих авторам статті іноземними партнерами проекту Shrink Smart, дозволив зробити висновок про те, що ці приклади є подібними й водночас мають деякі відмінності в причинах, швидкості скорочення й наслідках для міста.

Скорочення чисельності населення в містах Центральної та Східної Європи почалося в різний час і відбувалося з різною швидкістю. У Ліверпулі та Лейпцігу воно розпочалося в 1930-х роках, у Генуї - у 1970-х і було тривалим і поступовим, інші міста продемонстрували швидке скорочення населення. У період скорочення досліджувані в рамках проекту міста "втрапили" від 7 % (Острава) до 29 % (Ліверпуль) населення. Зі скороченням населення українські міста Донецьк і Макіївка зіткнулися на початку 90-х років ХХ століття, і цей процес продовжується дотепер. За вказаний період населення міста Донецька скоротилося на 14,6 %, Макіївки - на 15,5 %.

Міста Лейпціг, Ліверпуль, Генуя і Тімішоара змогли подолати скорочення чисельності міського населення. Тепер міській владі потрібно розв'язувати проблеми, спричинені тривалими наслідками скорочення населення, наприклад, заселити або вивести із житлового фонду порожні будинки, вирішувати питання з покинутими землями й прогресуючим старінням населення.

Усі розглянуті приклади об'єднує основна причина скорочення - деіндустріалізація. І як наслідок - погіршення економічної ситуації, скорочення робочих місць, відплив жителів в інші міста й країни. У постсоціалістичних країнах на скорочення чисельності населення значно вплинули політичні зміни, що відбувалися в кінці 80-х - на початку 90-х років минулого століття. У деяких із розглянутих прикладів чисельність населення почала скорочуватися раніше, а структурні й політичні зміни, що відбуваються, лише посилюють цей процес (наприклад, Лейпціг, Битом і Макіївка). В інших

містах вони стали відправною точкою скорочення (наприклад, у Хале, Оставі, Сосновець, Донецьку і Тімішоарі). Проте постсоціалістична трансформація сприяла скороченню чисельності населення в усіх розглянутих містах.

Економічні спади й кризи традиційних галузей промисловості стали в багатьох випадках головними чинниками зменшення чисельності населення. Вони мали місце й раніше в містах Західної Європи, але інтенсивніше й швидше відбувалися на її сході. Загальним наслідком було зниження можливостей працевлаштування для населення міста, що спричинило відплив жителів. Міста часто проходять етап високого рівня безробіття (у Лейпцігу і Хале ці показники перевищили 20 %), проте рівень безробіття пов'язаний також і з іншими глобальними чинниками: процесами, що відбуваються в міжнародній економіці, і фінансовими кризами. Перехід від домінування промисловості до розвитку сфери обслуговування спричинив структурні зміни на ринку праці, невідповідність пропонованих і необхідних спеціальностей і, як наслідок, високий рівень безробіття. У деяких випадках високий рівень безробіття призводить до зростання бідності, як це було в Ліверпулі в 1980-х роках і залишається актуальним для Лейпціга і Хале з 1990-х років минулого століття.

У ситуації, що склалася, окремі міста змогли зберегти свою традиційну промисловість (Донецьк), деякі змогли розвинути інші галузі промисловості (часто завдяки низьким зарплатам і субсидіям, як в Оставі та Сосновець), а інші більш-менш успішно змогли змінити раніше характерну для них економічну діяльність на сферу обслуговування (Генуя, Ліверпуль і частково Лейпціг і Хале). Проте більшість міст ще не повністю відновилися після економічного спаду. У деяких містах, зокрема Ліверпулі, Лейпцігу і Генуї, показник ВВП залишається нижчим від середнього по країні; Донецьк і Макіївка, розташовані у великому промисловому регіоні, перевищують середній рівень ВВП. Тімішоара й Острава змогли утримати й навіть поліпшити своє становище за допомогою успішних процесів реіндустріалізації.

Суттєво вплинули на скорочення чисельності населення міграція та зміни в природному русі населення: скорочення народжуваності, перевищення смертності над народжуваністю, старіння, зменшення розмірів і кількості сімей. Як наслідок, відбулося демографічне старіння населення, що ще більше погіршило ситуацію в розглянутих містах. У певних випадках вплив демографічних змін став вирішальним на пізніших етапах скорочення міського населення в основному як наслідок селективності спаду населення (наприклад, винятково молоді особи й родини в певний період покидали Лейпціг, Хале і Генуя). У деяких випадках причиною скорочення був відплив жителів із центральних районів у передмістя, так звана субурбанізація (така ситуація спостерігалася в Генуї, Лейпцігу, Ліверпулі й Оставі).

Хоча причини скорочення чисельності населення в проаналізованих випадках є різними, в усіх містах відзначається тісний зв'язок між демографічними й економічними причинами. Тут можна виділити три основні причини міського скорочення: деіндустріалізацію, субурбанізацію та демографічні зміни.

Скорочення чисельності населення в першу чергу характеризує процес скорочення міста в цілому. Проте цей процес виходить за рамки простого скорочення, оскільки впливає практично на всі сфери міського життя: ринок праці, житло, соціальну й технічну інфра-

структуру, міський бюджет, екологічну ситуацію, землекористування. На ці сфери впливають також специфічна економічна структура, національні та релігійні традиції, регіональні особливості. Чітко відокремити вплив скорочення чисельності населення на міський розвиток від інших чинників важко, але можна виділити загальні риси, характерні для наведених міст.

Скорочення чисельності населення найбільше вплинуло на землекористування й соціальну інфраструктуру. В усіх розглянутих містах значно скоротилася кількість дітей дошкільного і шкільного віку, що призвело до зменшення кількості дитячих дошкільних установ і шкіл. Виникла необхідність закриття або переорієнтації цих закладів на інші види діяльності. Зменшення міського населення і його переміщення в межах міста й у передмістя спричиняє вибіркочу зміну попиту на соціальну інфраструктуру.

Практично в усіх досліджуваних містах виділяються два чинники, які призводять до зменшення кількості дітей і, як наслідок, до зменшення відвідуваності дитячих садків і шкіл. З одного боку, це низький рівень народжуваності впродовж тривалого періоду часу, а з іншого, зменшення чисельності населення, особливо вибіркоче переміщення молодих сімей.

У деяких містах дитячі садки й школи закривалися внаслідок падіння попиту на їхні послуги (Лейпціг, Хале, Ліверпуль, Тімішоара), в інших випадках закриття здійснювалося шляхом злиття двох установ (Лейпціг, Тімішоара). Але закриття дитячих садків і шкіл не скрізь є обов'язковим наслідком зменшення кількості дітей, які відвідують дитячий садок, і школярів. У Генуї та частково в Лейпцігу падіння попиту, викликане переміщенням корінних жителів, знівелювалося зростаючою кількістю дітей іммігрантів.

Іншим чинником мінливого попиту є зростаюча потреба в обслуговуванні літніх людей. В усіх названих містах старіння населення привело до зростання попиту на медичне й інші види обслуговування, необхідні для людей похилого віку. Незалежно від того, задовольняється попит чи ні, він безпосередньо залежить від економічної ситуації та добробуту країни. Так, у Лейпцігу значно збільшилася кількість лікарів, підвищилася якість медичного обслуговування, а тривалість життя досягла історичного максимуму; в Україні недостатнє фінансування призвело до кризи охорони здоров'я та зменшення тривалості життя населення до одного з найнижчих у Європі.

Практично в усіх розглянутих містах скорочення населення спричинило появу надлишків житлового фонду, але найгострішою ця проблема є в Лейпцігу й Хале. У Східній Німеччині й у Великобританії міська влада позбавляється непотрібного житла шляхом руйнування порожніх будинків. У містах Східної Європи (зокрема в постсоціалістичних країнах) історично ринки нерухомості характеризувалися браком житла й високим попитом на нього, тому зменшення чисельності населення дозволило дещо пом'якшити ситуацію, що склалася. Переселення жителів у передмістя знизило проблему браку житла в містах для деяких груп, але водночас спровокувало розрив між дешевим і дорогим ринком житла. Будівництво житлових будинків, що проводиться державою, припинилося й залишається на низькому рівні, а приватне інвестування будівництва нових будинків в основному націлене на дорогий ринок.

Оцінити вплив скорочення чисельності населення на величину муніципального бюджету досить важко. Основні проблеми, із якими зіткнулися всі міста, - скорочення податкових надходжень до міського бюджету, збільшення витрат міського бюджету, зростання

залежності від зовнішнього фінансування, низька привабливість для інвесторів.

У цілому всі міста, що вивчаються, страждають на скорочення податкових надходжень через зменшення чисельності населення. Острава є винятком, оскільки зменшення чисельності населення не вплинуло на позитивний розвиток муніципального бюджету. Деякі з досліджуваних міст є малозабезпеченими через низьку інвестиційну привабливість (Хале, Битом, Макіївка). Переселення жителів у передмістя ослаблює муніципальний бюджет. Жителі передмістя надалі використовують інфраструктуру міст, продовжуючи там працювати. Те саме характерне й для транспорту приміського сполучення, який також фінансується з муніципального бюджету. У деяких досліджуваних містах муніципальні бюджети обтяжені зростаючими витратами, тоді як зменшується дохід від податків (Сосновец, Битом, Лейпціг, Хале). Донецьк, який є центром одного з найбільш економічно сильних районів України, "страждає" на існуючу національну систему податкових відрахувань, яка змушує платити більше до національного бюджету, ніж місто одержує на місцеве інвестування.

Питання технічних інфраструктур має розглядатися разом із міськими бюджетами. На відміну від Лейпціга й Хале, де технічні інфраструктури були повністю відновлені, міста Східної Європи все ще потерпають від поганого технічного стану суспільної інфраструктури. За останні роки відновлювальні роботи проводилися в основному за напрямками, пов'язаними з економікою, такими як транспорт і комунікації, інші об'єкти інфраструктури, у тому числі житло, громадський транспорт, система водопостачання й водовідведення, електричні мережі, залишалися без уваги.

Скорочення населення зазвичай супроводжується кризою й банкрутством підприємств різних галузей промисловості. У результаті закриття підприємств збільшується кількість територій, які раніше використовувалися для промислового виробництва, а сьогодні покинуті та не використовуються. Ця проблема простежується в усіх містах, а особливо в тих, які раніше характеризувалися наявністю масштабної промисловості, наприклад гірничодобувної (Острава, Битом, Сосновец, Донецьк) або портової (Генуя, Ліверпуль). У містах, де реструктуризація відбувалася в 1970-х і 80-х роках і де проводилася політика, націлена на повторне використання раніше відпрацьованих територій, ця проблема була успішно вирішена (Генуя, Ліверпуль). У тих випадках, коли деіндустріалізація почалася раптово й відбувалася за дуже короткий термін (в основному це колишні соціалістичні країни), невикористовувані землі стали масовим явищем. Через брак інформації, а також ігнорування цієї проблеми багато земельних ділянок порожні роками, особливо це стосується забруднених районів із хімічною та металургійною промисловістю. Ці площі в багатьох випадках залишалися недоторканими й відновлювалися природним чином (Битом, Сосновец). Очевидно, що виникнення й розширення порожніх ділянок пов'язане зі спадом виробництва, який є одним із ключових чинників зменшення чисельності населення. Не дивно, що неповне заселення території міста є загальною рисою всіх названих міст.

Скорочення чисельності населення не тільки негативно впливає на міський розвиток. У деяких містах скорочення чисельності населення супроводжувалося зменшенням капіталовкладень, відпливом економічного й людського капіталу, погіршенням умов жит-

тя, в інших випадках це призвело до зменшення напруженості на ринку нерухомості (наприклад, у постсоціалістичних прикладах, крім Лейпцига й Хале), поліпшення екологічної ситуації. Забруднення, викликане промисловістю, значно скоротилося й у деяких містах (Лейпциг) практично повністю зникло. У всіх випадках поліпшення екологічної ситуації пов'язане не з екологічною політикою, що проводиться, а зі спадом виробництва, зменшенням викидів.

Висновки

Таким чином, виявлено схожі причини виникнення процесу скорочення в європейських містах: деіндустріалізацію, субурбанізацію та демографічні зміни. Установлено вплив цих процесів на міський розвиток: житло, соціальну й технічну інфраструктуру, землекористування, міський бюджет, екологічну ситуацію.

Надалі слід узагальнювати досвід міської політики в умовах скорочення чисельності населення в різних містах Центральної та Східної Європи з метою розробки загальних рекомендацій для всіх типів міст, що скорочуються.

УДК 346.5

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ
ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ В МІСТІ**

ОЛЕГ КУРЧИН,

здобувач Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк

У статті розглянуто підстави та порядок розміщення зовнішньої реклами в місті. Обґрунтовано доцільність удосконалення рекламного законодавства України щодо конкретизації вимог, які висуваються до порядку розміщення зовнішньої реклами в місті.

Ключові слова: розміщення, зовнішня реклама, місто.

Постановка проблеми. Сьогодні сфера зовнішньої реклами є найбільш комерціалізованою, що обумовлено особливостями донесення інформації до споживача із використанням спеціальних рекламних конструкцій. Специфіка зовнішньої реклами полягає в досить широких можливостях постійного притягування уваги мешканців міста до відповідних груп товарів, що виступають предметом рекламного заходу. При цьому розміщенню зовнішньої реклами в місті властивий свій спеціальний порядок, визначений нормативними актами України. Як не дивно, і досі питання порядку розповсюдження зовнішньої реклами так і не отримали належного рівня наукового опрацювання, що обумовлює актуальність та своєчасність підготовки дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому питання правового регулювання рекламної діяльності, розповсюдження реклами отримали відображення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених та практиків. Зокрема, можна виділити роботи Ю. О. Громенко, Ю. І. Зоріної, А. Ріхтера, Є. В. Ромат, А. І. Черемної та ін. Проте недостатньо дослідженнями за-

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дробышевская Т. В. Основы городской политики : [монография] / Т. В. Дробышевская. - Донецк : ООО "Юго-Восток Лтд", 2005. - 269 с.
2. Социально-экономическое развитие городов промышленного региона / [В. Н. Амитан, В. В. Финагин, А. А. Лукьянченко и др.]. - Донецк : ИЭПИ НАН Украины, ООО "Юго-Восток Лтд", 2002. - 254 с.
3. Оніщук Г. І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика : [монографія] / Г. І. Оніщук. - К. : Науковий світ, 2002. - 506 с.
4. McCann P. Urban and regional economics / P. McCann. - Oxford : University Press, 2010. - 286 p.
5. Musterd S. Making competitive cities / S. Musterd, A. Murie. - Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. - 360 p. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ec.europa.eu/research/social-sciences/library_en.html.
6. SHRINK SMART - Governance of shrinkage within a European context [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ec.europa.eu/research/social-sciences/projects/438_en.html.

© Л. Кузьменко, В. Губіна

лишаються питання щодо правових підстав та порядку розміщення зовнішньої реклами.

Метою статті є розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, яке визначає підстави та порядок розміщення зовнішньої реклами.

Виклад основного матеріалу. У Типових правилах розміщення зовнішньої реклами, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 р., встановлено, що розповсюджувач зовнішньої реклами звертається до робочого органу (відділ, управління, інший виконавчий орган місцевої ради з регулювання діяльності з розміщення зовнішньої реклами) із заявою щодо отримання дозволу на розміщення такої реклами [1]. Отже, саме дозвіл є правовою підставою для легалізації відносин із розміщення зовнішньої реклами, юридичним фактом, із яким пов'язуються договірні відносини, що виникають у цій сфері.

При цьому саму процедуру отримання дозволу можна стисло представити так:

- подання робочому органу заяви за встановленою формою;
- реєстрація заяви робочим органом у журналі реє-